

BIBLIOTEKA EPISTEME

Urednici
BRANKO DESPOT
GORAN GRETIĆ
ZVONKO POSAVEC

CIP — Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 165.62

HUSSERL, Edmund

Kriza evropskih znanosti i transcendentalna fenomenologija: uvod u fenomenološku filozofiju / Edmund Husserl; preveo i pogovor napisao Ante Pažanin. — Zagreb: Globus, 1990. — 275 str.; 22 cm. — Biblioteka Episteme).

Prijevod djela: Die Krisis der Europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie. — Bibliografske bilješke uz tekst.

ISBN 86-343-0381-0

Edmund Husserl

KRIZA EVROPSKIH
ZNANOSTI
I TRANSCENDENTALNA
FENOMENOLOGIJA

UVOD U FENOMENOLOŠKU FILOZOFIJU

Preveo i pogovor napisao
ANTE PAŽANIN

GLOBUS/ZAGREB

I.

KRIZA ZNANOSTI KAO IZRAZ RADIKALNE KRIZE ŽIVOTA EVROPSKOG LJUDSTVA

§ 1. *Postoji li naočigled stalnih uspjeha doista kriza znanosti?*

Moram biti pripravan da već naslov ovih predavanja »Krizu evropskih znanosti i psihologija« (tako je glasilo prvotni naslov ciklusa predavanja u Pragu) na ovom znanostima posvećenom mjestu izaziva protuslovlje. Može li se ozbiljno govoriti o krizi upravo naših znanosti? Nije li taj govor, koji se dandanas mnogo čuje, pretjeravanje? Kriza neke znanosti ipak ne znači ništa manje nego da je njezina prava znanstvenost postala upitnom, da je postao upitnim čitav način kako je ona postavila svoju zadaću i za nju izgradila svoju metodiku. To može vrijediti za filozofiju koja u našoj sadašnjosti prijeti da podlegne skepsi, iracionalizmu, misticizmu. Ukoliko psihologija još podiže filozofske zahtjeve i ne želi biti samo jedna među pozitivnim znanostima, isto može vrijediti i za nju. Ali kako se može govoriti upravo i sasvim ozbiljno o krizi znanosti uopće, dakle i pozitivnih znanosti: među njima čiste matematike, egzaktnih prirodnih znanosti, kojima se ipak nikada ne možemo prestati diviti kao uzorima stroge i najviše uspješne znanstvenosti? U cjelokupnom stilu svoje sistematske teorije i metodike one su se zacijelo pokazale promjenljivima. Tek su nedavno razbile ukočenost, koja u tom pogledu prijeti pod imenom klasične fizike, prijeteci kao tobožnje klasično dovršavanje njezina stoljećima prokušanog stila. Znači li, međutim, pobjedonosna borba protiv ideala klasične fizike, i jednako tako daljnji prijem oko smisla pravog oblika izgradnje či-

ste matematike, da prethodna fizika i matematika još nisu bile znanstvene ili da one, budući opterećene stanovitim nejasnoćama ili zaslijepljenostima, u svojem radnom polju ipak nisu stekle evidentne uvide? Nisu li to i za nas, koji smo se oslobodili tih zaslijepljenosti, uvjerljivi uvidi? Ne razumijemo li mi otuda, premještajući sebe natrag u stav klasicista, potpuno, kako su u njemu nastala sva velika i za svagda valjana otkrića, i k tome obilje tehničkih pronalazaka koji su tako dali dobar razlog divljenju ranijih generacija? Bez obzira na to da li fiziku reprezentira jedan Newton ili jedan Planck ili Einstein ili bilo tko inače u budućnosti, ona je uvijek bila i ostaje egzaktna znanost. Ona to ostaje čak i tada ako imaju pravo oni koji misle da nikada ne treba očekivati, nikada tražiti neki apsolutno posljednji lik stila izgradnje cjelokupne teorije.

Slično vrijedi, međutim, očito i za drugu veliku grupu znanosti, koju običavamo ubrajati u pozitivne znanosti, naime za konkretne duhovne znanosti — neovisno o njihovom prijepornom povratnom odnošenju na ideal prirodoznanstvene egzaktnosti — upitnost, koja se uostalom tiče i odnosa biofizičkih («konkretno» — prirodoznanstvenih) disciplina prema onima matematski egzaktnih prirodnih znanosti. Izvan pitanja je strogost znanstvenosti svih tih disciplina, evidentnost njihovih teoretskih teokovina i njihovih trajno uvjerljivih uspjeha. Možda nećemo biti tako sigurni samo za psihologiju, ma koliko ona pretendirala na to da bude apstraktna, posljednje objašnjavajuća temeljna znanost za konkretne duhovne znanosti. Procjenjujući, međutim, očito odstojanje u metodi i učinu kao odstojanje prirodno sporijeg razvitka, ipak će se prilično općenito pustiti da i ona vrijedi s ostalima. U svakom slučaju, očevidan je kontrast »znanstvenosti« tih grupa znanosti spram »neznanstvenosti« filozofije. Prema tome, unatoč naslovu predavanja mi unaprijed priznajemo pravo prvom unutrašnjem protestu znanstvenika koji su sigurni u svoju metodu.

§ 2. *Pozitivistička redukcija ideje znanosti na puku znanost o činjenicama. »Krizna« znanosti kao gubitak njene životne značajnosti*

Međutim, možda nam ipak iz nekog drugog smjera promatranja, naime u polaženju od općenitih optužbi o krizi

naše kulture i od uloge koja je pritom pripisana znanstima, izrastaju motivi da znanstvenost svih znanosti podvrgnemo *ozbiljnoj i vrlo nužnoj kritici*, a da stoga ne napustimo njihov prvi, u ispravnosti metodskih učina ne-napadni smisao znanstvenosti.

Ustvari, želimo upravo uputiti na naznačenu promjenu čitavoga smjera promatranja. U provođenju će nam brzo postati jasno da upitnost, od koje psihologija boluje ne samo u našim danima nego već stoljećima — da njoj svojstvenoj »krizi« — pripada centralno značenje za izlaženje na vidjelo zagonetnih, nerazrješivih nerazumljivosti modernih, čak i matematskih znanosti, a u vezi s tim za pojavu jedne vrste zagonetki svijeta koje su ranijim vremenima bile tuđe. Sve one vode natrag upravo na *zagonetku subjektivnosti* i otuda su neraskidivo povezane sa *zagonetkom psihološke tematike i metode*. To samo kao prvo predupozorenje o dubljem smislu namjere ovih predavanja.

Svoje polazište uzimamo od obrata općenitog vrednovanja koji je u pogledu znanosti nastupio na prijelazu posljednjeg stoljeća. To se ne tiče njihove znanstvenosti, nego toga što je znanost uopće značila i što može značiti ljudskom opstanku. Isključivost, u kojoj se u drugoj polovici 19. st. cjelokupni svjetonazor modernoga čovjeka dao odrediti pomoću pozitivnih znanosti i zaslijepti »prosperitetom« što ga zahvaljuje njima, značila je ravnodušno okretanje od pitanja koja su odlučna za istinsko ljudstvo. Puke činjenične znanosti čine puke činjenične ljude. Obrat javnog vrednovanja bio je neizbježan naročito nakon rata i on je, kao što znamo, u mladoj generaciji postupno postao neprijateljsko raspoloženje. U našoj životnoj nuždi — tako čujemo — ta znanost nema ništa da nam kaže. Ona načelno isključuje upravo pitanja koja su goruća za čovjeka što se u našim kobnim vremenima prepustio naj-sudbonosnijim preokretima: pitanja o smislu i besmislu toga čitavoga ljudskoga opstanka. Ne zahtijevaju li ona u svojoj općenitosti i nužnosti i općenita osvještavanja za sve ljude i njihovu odgovornost iz umnog uvida? Ona se tiču isključivo čovjeka kao onoga koji se u svojem odnošenju prema ljudskoj i izvanljudskoj okolini slobodno odlučuje, da kao slobodan u svojim mogućnostima umno oblikuje sebe i svoju okolinu. Što znanost ima kazati o umu i neumu, što o nama ljudima kao subjektima te slo-

bode? Puka znanost o tijelu, razumije se samo po sebi — ništa. Ona apstrahira od svega subjektivnog. Što se na drugoj strani tiče duhovnih znanosti, koje ipak u svim posebnim i općenitim disciplinama promatraju čovjeka u njegovu duhovnom opstanku, dakle u horizontu njegove povijesnosti, njihova stroga znanstvenost, kaže se, zahtijeva da istraživač brižljivo isključi sva vrijednosna stajališta, sva pitanja o umu i neumu teoretskog ljudstva i njegovih kulturnih tvorevina. Znanstvena, objektivna istina isključivo je utvrđivanje onoga što je svijet, kako fizički tako i duhovni, činjenično. Može li, međutim, svijet i ljudski opstanak u njemu doista imati smisao, ako znanosti dopuštaju da kao istinito vrijedi samo ono što se na taj način može objektivno utvrditi, ako povijest nema da uči ništa više nego da se svi likovi duhovnoga svijeta, sve životne spone koje čovjeku u stanovito vrijeme daju oslonac, ideali, norme obrazuju kao prolazni valovi i da se ponovno rastvaraju, da je uvijek tako bilo i da će biti, da um uvijek nanovo mora postati besmisao, dobročinstvo muka? Možemo li se s time pomiriti, možemo li živjeti u tom svijetu čije povijesno događanje nije ništa drugo nego neprestano spajanje iluzionarnih zanosa i gorkih razočaranja?

§ 3. Utemeljenje autonomije evropskog ljudstva novom koncepcijom ideje filozofije u renesansi

Nije uvijek bilo tako da je znanost svoj zahtjev strogo utemeljene istine razumijevala u smislu one objektivnosti koja metodski vlada našim pozitivnim znanostima i, djelujući daleko iznad njih, pribavlja oslonac i općenito širenje filozofskog i svjetonazornog pozitivizma. Nisu uvijek iz carstva znanosti bila prognana specifična ljudska pitanja i njihov unutrašnji odnos prema svima znanostima, čak ni odnos prema onima u kojima nije tema čovjek (kao u prirodnim znanostima), nije bio stavljen izvan razmatranja. Dok je odnos još bio drugačiji, znanost je mogla zahtijevati značenje za evropsko ljudstvo, koje se od renesanse potpuno nanovo oblikuje, štoviše, kao što znamo, vodeće značenje za to novo oblikovanje. Zašto je ona izgubila to vodstvo, zašto je došlo do bitne promjene, do pozitivističkog ograničenja ideje znanosti — to razumjeti prema njegovim dubljim motivima značajno je za namjeru ovih predavanja.

Poznato je da evropsko ljudstvo u renesansi vrši u sebi revolucionarni obrat. Ono se okreće protiv svojega tadašnjeg, srednjovjekovnog načina opstanka, ono ga obezvređuje, ono hoće da sebe nanovo oblikuje u slobodi. Svoj obožavani uzor ima u antičkom ljudstvu. Taj način opstanka ono želi oponašati na sebi.

Što ono shvaća kao bit antičkog čovjeka? Nakon određenog kolebanja ništa drugo nego »filozofski« oblik opstanka: slobodno davanje samog sebe, čitavog svojega života, svojih pravila iz čistog uma, iz filozofije. Teoretska filozofija je ono prvo. Trebalo se ostvariti neko nadmoćno promatranje svijeta, slobodno od sveza mita i tradicije uopće, univerzalna spoznaja svijeta i čovjeka u apsolutnoj nepristranosti — spoznajući konačno u samom svijetu njegov unutrašnji um i teleologiju te njegov najviši princip: boga. Filozofija kao teorija ne čini slobodnim samo istraživača, ona čini slobodnim svakoga filozofski obrazovanoga. Teoretsku autonomiju slijedi praktična autonomija. U vodećem idealu renesanse nalazi se antički čovjek koji sebe oblikuje uvidom slobodnog uma. Za obnovljeni »platonizam« temelj je u tome: da iz slobodnog uma, iz uvida univerzalne filozofije valja nanovo etički oblikovati ne samo samog sebe nego čitavu ljudsku okolinu, politički, socijalni opstanak čovječanstva.

Primjereno tom antičkom uzoru, koji se probija najprije u pojedincima i malim krugovima, ponovno treba da nastane teoretska filozofija, koja nije slijepo tradicionalistički preuzeta, nego postaje novom iz vlastitog istraživanja i kritike.

Naglasak ovdje valja staviti na to da od starih naslijeđena ideja filozofije nama nije uobičajeni školski pojam koji obuhvaća samo neku grupu disciplina; doduše, ona se ubrzo nakon preuzimanja ne mijenja nebitno, ali u prvim stoljećima novoga vijeka ona formalno zadržava smisao jedne *sveobuhvatne znanosti*, znanosti o totalitetu bića. Znanosti u pluralu, sve koje ikada valja utemeljiti i sve koje su već utemeljene, samo su nesamostalne grane Jedne filozofije. U smionom, štoviše pretjeranom povisivanju smisla univerzalnosti, što počinje već s Descartesom, ta nova filozofija ne traži ništa manje nego da u *jedinstvu jednog teoretskog sistema* obuhvati sva uopće smisaona strogo znanstveno, u apodiktički jasnoj metodi i u beskonačnom, ali racionalno uređenom progresu istra-

živanja. Jedna jedina tvorevina koja od generacije do generacije napreduje u beskonačno, tvorevina konačnih, teoretski povezanih istina trebala je dakle dati odgovor na sve moguće probleme — probleme činjenica i probleme uma, probleme vremenosti i vječnosti.

Positivistički pojam znanosti u našem je dobu dakle — historijski gledano — *pojam ostatka*. On je pustio da padnu sva pitanja koja su se uvrštavala čas u uže čas u šire pojmove metafizike, među njima i sva nejasna, takozvana »najviša i posljednja pitanja«. Točno viđena ona, i sva pitanja koja su uopće došla u isključenje, imaju svoje neraskidivo jedinstvo u tome da, bilo izričito bilo implicirano, sadrže *probleme uma* — uma u svim njegovim posebnim likovima. On je izričito tema u disciplinama o spoznaji (tj. o istinitoj i pravoj umnoj spoznaji), o istinitom i pravom vrednovanju (prave vrednote kao vrednote uma), o etičkom djelovanju (istinski dobro djelovanje, djelovanje iz praktičkog uma); um je pritom naslov za »apsolutne«, »vječne«, »nadvremenske«, »neuvjetovano« valjane ideje i ideale. Ako čovjek postaje »metafizički«, specifično filozofski problem, onda je on u pitanju kao umno biće, a ako je u pitanju njegova povijest, onda je riječ o »smislu«, o umu u povijesti. Problem toga očito sadrži problem »apsolutnog« uma kao teleološkog izvora svakog uma u svijetu, »smisla« svijeta. Naravno i pitanje besmrtnosti pitanje je uma, kao što nije manje pitanje slobode. Sva ta »metafizička« pitanja, široko shvaćena, u običnom govoru specifično filozofska pitanja, nadmašuju svijet kao univerzum pukih činjenica. Ona ga nadmašuju upravo kao pitanja koja u smislu imaju ideju uma. I sva ona zahitijevaju viši dignitet nasuprot pitanjima o činjenicama koja i po redu pitanja leže ispod njih. Pozitivizam takoreći obezglavljuje filozofiju. Već je u antičkoj ideji filozofije, koja svoje jedinstvo ima u neraskidivom jedinstvu svega bitka, bio sumišljen smisaoni poredak bitka i otuda smisaoni poredak problema bitka. Primjereno tome metafizici, znanosti o najvišim i posljednjim pitanjima, pripala je čast kraljice znanosti, čiji duh je tek dodjeljivao posljednji smisao svim spoznajama, i onima svih drugih znanosti. I to je preuzela filozofija koja sebe obnavlja. Štoviše, ona je čak vjerovala da ima otkrivenu istinsku univerzalnu metodu pomoću koje se mora dati izgrađiti takva sistematska i u metafizici kulminirajuća filozofija, i to ozbiljno kao philosophia perennis. Otuda ra-

zumijemo zanos koji je nadahnjivao sve znanstvene pothvate, ali i puke činjeničnoznanstvene podstupnjeve, zanos koji je u 18. stoljeću, što je samo sebe zvalo filozofskim, ispunjavao sve šire krugove oduševljenjem za filozofiju i za sve pojedinačne znanosti kao njezina grananja. Otuda ona vruća težnja za obrazovanjem, ona marljivost za filozofskom reformom odgoja i cjelokupnih socijalnih i političkih oblika opstanka čovječanstva koja to mnogo kuđeno razdoblje prosvjetiteljstva čini tako dostojnim poštovanja. Ne prolazno svjedočanstvo za taj duh posjedujemo u veličanstvenoj Schiller-Beethovenovoj himni »Radosti«. Dandanas tu himnu možemo razumjeti samo s bolnim čuvstvima. Ne može se zamisliti veći kontrast od onoga s našom današnjom situacijom.

§ 4. *Promašaj početno uspješne nove znanosti i njegov neobjašnjeni motiv*

Kada pak novo ljudstvo, koje je nadahnuto i usrećeno onim visokim duhom, nije izdržalo, onda se to moglo dogoditi samo time što je izgubilo zanosnu vjeru u univerzalnu filozofiju svojega ideala i u dometu nove metode. I tako se to zbilja dogodilo. Pokazalo se da je ta metoda mogla imati nesumnjivih uspjeha samo u pozitivnim znanostima. Drugačije u metafizici, odnosno u filozofskim problemima u posebnom smislu, premda ni ovdje nije nedostajalo poletnih početaka koji prividno dobro uspijevaju. Univerzalna filozofija, u kojoj su ti problemi — dovoljno nejasno — bili povezani sa znanostima o činjenicama, poprimila je lik sistemskih filozofija koje su pune dojmova, koje se međutim nažalost međusobno ne ujedinjavaju, nego odvajaju. U 18. stoljeću još se moglo vjerovati da se dospjeva do jedinstva, do tvorevine koja se ne potresa nikakvom kritikom, nego se teoretski proširuje od generacije do generacije, tako kao što je to neosporno i pod općim divljenjem bio slučaj u pozitivnim znanostima — to uvjerenje se nije moglo zadugo održati. Poljuljala se vjera u ideal filozofije i metode koji upravlja kretanjima od početka novoga vijeka; to se dogodilo ne samo iz vanjskog razloga, što je neizmjereno rastao kontrast između stalnog neuspjeha metafizike i neprekidnog i sve snažnijeg nagomilavanja teoretskih i praktičnih uspjeha pozitivnih znanosti. Slično je djelovalo na nestručnjake i na znanstvenike koji su u specijaliziranim pogonima pozitivnih znanosti sve više postajali nefilozofski

stručnjaci. Međutim, sve neodloživiji osjećaj promašaja nastajao je i kod istraživača koji su sasvim ispunjeni filozofskim duhom i otuda centralno zainteresirani za najviša metafizička pitanja, i to kod njih iz najdubljih, premda sasvim *neobjašnjenih motiva*, koji su dizali sve glasniji protest protiv čvrsto ukorijenjenih samorazumljivosti upravljajućeg ideala. Dolazi dugo razdoblje strastvenog rvanja koje seže od *Humea* i *Kanta* do naših dana, da se prođre do jasnog samorazumijevanja istinskih razloga tog stoljetnog promašaja; naravno rvanja koje se odigralo u sasvim malom krugu pozvanih i izabranih, dok je masa ostalih brzo našla i nalazi formulu kako da umiri sebe i svoje čitatelje.